

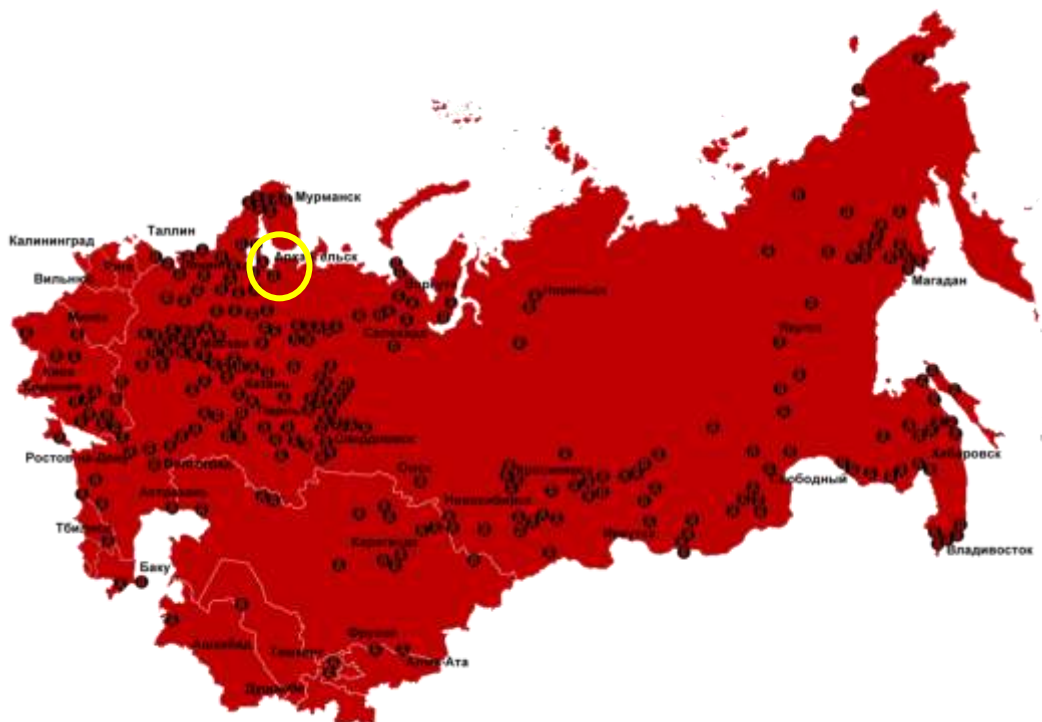
RAPORT Z ZADANIA PUBLICZNEGO
z działu 853 § 2810 realizowane przy współpracy z
Urzędem do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych
pod tytułem

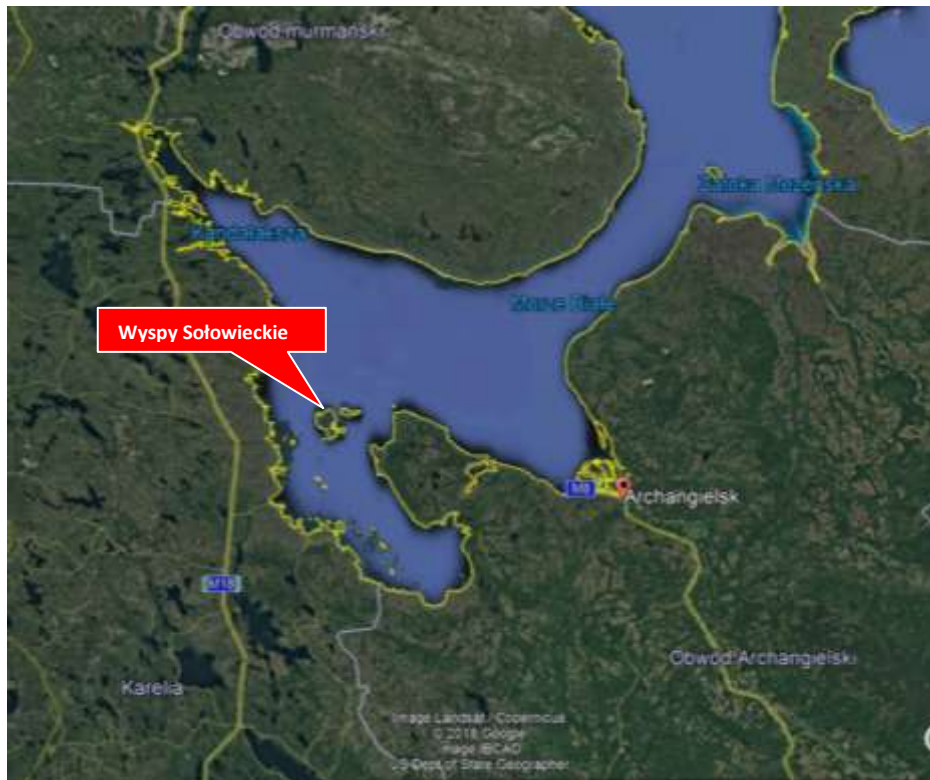
***„Cichociemni aresztowani przez Sowietów i zesłani na Wschód –
Obwód Archangielski”***

**zrealizowanego na podstawie Umowy GSU3/100/853/2018
w dniach 1 lipca-31 sierpnia 2018**

Przeprowadzenie badań losów zesłanych Cichociemnych na terenie Obwodu Archangielskiego

Mapa łagrów z zaznaczeniem Obwodu Archangielskiego (źródło Internet).

Obwód archangielski znajduje się europejskiej części północno – zachodniej Rosji nad Morzem Białym, Morzem Barentsa, i Morzem Karskim. W skład obwodu archangielskiego wchodzi między innymi Wyspy Sołowieckie, Ziemia Franciszka Józefa, Nowa Ziemia i Nieniecki Okręg Autonomiczny. Stolicą obwodu jest Archangielsk, położony na dwóch brzegach Dwiny, która wpada do Morza Białego.

Archipelag położony w pobliżu koła podbiegunowego składa się z sześciu dużych wysp i ok. stu małych skalnych wysepek. Temperatura powietrza latem zwykle nie przekracza 20 stopni, a wieczorami bardzo szybko spada, słońce właściwie nie zachodzi. Zimą dzień trwa dwie godziny. Temperatura wody w morzu latem nie przekracza kilku stopni, zimą zaś morze zamarza, natomiast przy brzegach wierzchnia warstwa lodu jest bardzo krucha. Ucieczka stamtąd jest właściwie niemożliwa.

Warunki panujące w łagrach w Obwodzie Archangielskim tak opisuje Aleksander Sołżenicyn: „Według regulaminów obozowych pracę należało wstrzymywać, jeśli przy bezwietrznej pogodzie temperatura spadała do minus 35 stopni, oraz niezależnie od natężenia mrozu, jeśli prędkość wiatru przekraczała 25m/sek. W 1936 roku tajne instrukcje zmieniły granicę do minus 40 stopni (w Archangielsku), a na Kołymie do minus 55 stopni, ale pomiary też były tajne i zdaniem więźniów wyganiano ich do pracy nawet w czasie większych mrozów, przy silnym wietrze. Dopiero od 1960 roku zaczęto przestrzegać dawnych zasad.”

Na Wyspach Sołowieckich w 1923 roku powstał pierwszy karny obóz w ZSRR – Sołowieckij Łagier Osobiennogo Naznaczenija (SŁON), niejako eksperymentalny, bo właśnie tam wypracowano metody funkcjonowania łagrów

Aleksander Sołżenicyn 11 XII 1918 – 3 VIII 2018

O łagrach na Wyspach Sołowieckich pisze Aleksander Sołżenicyn . „Już w 1921 roku powstały w resorcie CZK północne Obozy Specjalne SŁON (Siewiernyje Łagieria Osobowo Naznaczenija). Pierwsze takie łagry założono w Pietromińsku, Chołmogorach i pod samym Archangielskiem... I oto siłą rzeczy oko zwierzchności spoczęło na niedalekich Wyspach Sołowieckich, które miały już swoją uregulowaną gospodarkę, wyposażone były w murowane budynki i oddalone były od lądu zaledwie o 20 - 40km, to znaczy wystarczająco blisko dla strażników, wystarczająco daleko dla uciekinierów, zwłaszcza, że przez pół roku pozbawione były wszelkiej łączności z lądem(...) (...) na ponurej, огоłoconej z drzew i krzaków Popiej Wyspie połączonej drogą ze stałym lądem pierwszą rzeczą, która rzuca się przybyszowi w oczy na tym brudnym gołym wygonie jest kompania aresztantów, odbywających tu kwarantannę, a odzianych w worki! - tak w zwykłe worki: nogi wystają jak spod spódnicy, dla głowy zaś i dla rąk porobione są dziury (komu by to przyszło do głowy - ale rosyjska przemysłowość na wszystko znajdzie sposób!). ”

Obwód Archangielski miejsce zsyłki i śmierci tysięcy ludzi już od 1929 roku

W roku 1940 po masowych deportacjach Polaków z terenów okupacji sowieckiej na Wschód władze postanowiły zbadać warunki bytowania zesłańców. W tym celu *Stowarzyszenie Samopomocy (Samoobrony) Społecznej* (był to kryptonim Związku Walki Zbrojnej) wysłało ochotniczą ekspedycję na Wschód. Ochotnikami byli „Kamila Argasińska” oraz „dr Henryk Urbańczyk” członkowie Komendy SSS.

Oddział Kultury i Prasy II Korpusu w publikacji wydanej w 1945 roku w Rzymie zamieścił stwierdzenie, że ogółem do ZSRR w latach 1940-1941 deportowano 1 mln 114 tys. stałych cywilnych mieszkańców przyłączonych do trzech republik (LSRR, BSRR, USRR) oraz 336 tys. uchodźców z obszarów okupowanych przez Niemców. Podaje się tam również liczbę 210 tys. mężczyzn roczników: 1917, 1918, i 1919 przymusowo zmobilizowanych do Batalionów Roboczych Armii Czerwonej, a następnie przemieszczonych w głąb ZSRR. Publikacja Oddziału Kultury i Prasy II Korpusu zawiera ponadto wzmiankę o 12 tys. żołnierzy polskich internowanych z Litwy w głąb ZSRR, a także o tym, że w 1939 roku zostało wziętych do niewoli i wywiezionych do obozów w ZSRR 230 tys. żołnierzy polskich, z których tylko nieliczni oficerowie pozostali przy życiu...

RAPORT

Obliczenia Ambasady

Sprawozdanie Działu Opieki Ambasady RP w ZSRR na dzień 30 czerwca 1942
[...]

Liczba i rozmieszczenie ludności polskiej w ZSRR

Według danych nadesłanych przez Delegaturę Ambasady do końca czerwca br. liczba i rozmieszczenie ludności polskiej na terenach zorganizowanych przedstawia się następująco:

Oblast*	Dzieci	Kobiety	Mężczyźni	Razem
Archangielska i wołogodzka	4600	4410	3300	12310
Komi ASRR	3200	5300	4600	13100
Kirowska, mołotowska, i gorkowska; Maryjska SRR	5700	5000	4200	14900
Czkałowska i aktubinska;				
Baszkirska ASRR	3500	3490	3000	9990
Czelabińska i swierdłowska	2480	5900	5120	13500
Altajski Kraj i nowosybirska	10800	10700	7500	29000
Semipalatyńska	2090	3040	1470	6600
[Siewierskaskazachska] i omska	7640	7900	3790	19330
Akmollińska	4480	5180	2260	11920
Kustanajska	3000	2830	2270	8100
Pawłodarska	3930	3700	2970	10600
Krasnojarski Kraj i irkucka	10800	9450	6750	27000
Jakucka ASRR	450	720	630	1800
Południowokazachska	3790	8400	6610	18800
Dżambulska	7400	7000	5600	20000
Almańska i Kirgiska SRR	5050	11490	8440	24980
Ułbecka i Tadżycka SRR	21500	39200	15400	76100
Turkmeńska SRR	1400	1250	880	3500
Razem	101810	134930	84990	321730

Cyfry dotyczące liczby dzieci, kobiet i mężczyzn zostały dla kilku obszarów oszacowane: w innych oparte są na przeprowadzonej przez Delegaturę rejestracji.

Dla ustalenia pełnej liczby obywateli polskich, należy dodać liczbę obywateli polskich znajdujących się poza terenem działania delegatur — którą szacujemy w przybliżeniu na 100 tys. osób, liczbę obywateli polskich znajdujących się w strajbatalionach, którą szacujemy obecnie na 75 tys. osób, obywateli polskich znajdujących się jeszcze w obozach pracy itp., którą szacujemy w przybliżeniu na 50 tys., wreszcie obywateli polskich znajdujących się w szeregach Polskich Sił Zbrojnych w liczbie około 40 tys.

Dla oszacowania liczby obywateli polskich wysiedlonych z Polski do Rosji, należy liczbę tę uzupełnić przez dodanie około 25% zmarłych przed i po amnestii, około 40 tys. wojska, które w kwietniu br. wraz z 12 tys. ludności cywilnej wyjechało na Bliski Wschód. [...]

Oryginał przechowywany jest w archiwum Instytutu Bawera, zespół MID 99/3.

„Z informacji o rozmieszczeniu deportowanych obywateli polskich w ZSRR wynika, że 1 października 1942 r. z liczby 1 692 000 deportowanych, na Syberii znajdowało się 203 tys. osób w Kazachstanie 144 500, w radzieckiej części Azji Środkowo wschodniej – 102 000, w północnych rejonach Archangielsk, Wołogda, Komi 50 000...

Do 1 października 1942 r. na miejscu zesłania zmarło wskutek głodu chorób i wycieńczenia 322 tys. osób. Łącznie według tego źródła (po doliczeniu zmarłych w transportach podczas deportacji i rozstrzelanych w lesie katyńskim) straciło życie 434 300 obywateli polskich deportowanych i internowanych przez władze radzieckie”

Spośród 316 Cichociemnych, którzy skoczyli do Polski ze spadochronem, aby podjąć walkę, 14 przeszło gehennę łagrów położonych w obwodzie archangielskim. Wielu zostało aresztowanych i wywiezionych do obozów zanim zostali Cichociemnymi.

Badanie losów tych żołnierzy wykonano na podstawie podróży współpracownika Fundacji do Archangielska, jego rozmów z historykami, spotkań, poszukiwań dokumentów, i wielu zdjęć, które udało mu się wykonać, a także źródeł publikowanych oraz materiałów udostępnionych przez rodziny. Na temat Cichociemnych zaprzysiężonych, lecz nie zrzuconych do Kraju, nie uzyskano wiadomości.

Więźniowie łagrów w obwodzie archangielskim :

1. ppłk Leon Bazała ps. "Strwiąż "
2. mjr Andrzej Czaykowski ps. „Garda”
3. kpt. Bronisław Konik ps."Sikora"
4. mjr Wacław Kopisto ps."Kra"
5. por. Ezechiel Łoś ps. „Ikwa"
6. kpt. Franciszek Malik ps. „Piorun 2"
7. ppor. Stanisław Mazur ps. „Limba"
8. kpt. Aleksander Piekarski ps. „Turkuć"
9. kpt. Stefan Przybylik ps."Gruch"
10. por. Lech Rydzewski ps. „Grom"
11. ppor. Ryszard Skowroński „Lechita
12. por. Tadeusz Sokół ps. „Bug 2"
13. kpt. Zbigniew Specylak ps. „Tur 2"
14. kpt. Kazimierz Śliwa ps. „Strażak 2"

1. ppłk Leon Bazała ps. "Strwiąż "

Aresztowany został 31 lipca 1944 r. przez NKWD w Sztapie AK we Lwowie, przy ulicy Kochanowskiego 27. Przewieziony do Pałacu Biesiadeckich, potem do więzienia przy ul. Łąckiego. Przebywał w więzieniach i łagrach: w Charkowie, Diagilewie koło Riazania, Ostaszkowie i Pabiedni pod Archangielskim. 27.XII. 1947 powrócił do Kraju.

2. mjr Franciszek Malik ps. „Piorun2"

Aresztowany został 15.X.1939 r. przez NKWD w Worochcie wraz z płk Janem Kubiakiem. Następnego dnia został zwolniony i prowadził kiosk z papierosami w Stanisławowie. Wkrótce wyruszył z Niagryna, aby ponownie podjąć próbę przekroczenia granicy węgierskiej. 22.XII. 1939 r. aresztowany, koło Doliny blisko granicy węgierskiej i przewieziony do Ludwikówki, Nadwórnej, a po miesiącu do Stanisławowa, Lwowa, Kijowa, Gorodni na południe od Homla.

Skazany na 3 lata obozu pracy w Białomorskim łagrze Małoszujka, w obwodzie archangielskim, gdzie na bagnach budował linię kolejową. Chorował na cynkę. 10 .X. 1941 wstąpił do Wojska Polskiego w Buzułuku.

3. ppor. Stanisław Mazur ps. „Limba"

13.III. 1940 roku został aresztowany we Lwowie przez NKWD i skazany na 10 lat więzienia. Przebywał w Kijowie, Charkowie, Archangielsku, Sorokłagu (brak bliższych danych).

1 .X .1941 wstąpił do Armii Polskiej tworzonej przez gen. Andersa

4. kpt. Kazimierz Śliwa, ps. "Strażak 2"

W czerwcu 1940 roku wywieziony wraz z rodziną w rejony obwodu archangielskiego, gdzie pracował przy wyrębie lasu i spławie drewna.

22.VII.1942 roku wstąpił do Armii gen Andersa, przydzielony do 15 pp 5DP w Dżał - Abad, ewakuuje się przez Morze Kaspijskie do portu Pahlevi w Iranie, gdzie 15 sierpnia 1942 roku przechodzi pod dowództwo brytyjskie.

5. por. Tadeusz Sokół ps. „Bug 2”

19.IX.1939 r. dostał się do niewoli sowieckiej po bitwie pod Monasterzyskami. Uciekł 28 IX.1939 r. Aresztowany ponownie przez Sowietów 28.IV.1940 w miejscowości Zakla ,podczas przekraczania granicy z Węgrami. Więziony w Stanisławowie, Starobielsku i w Moskwie, zesłany do łagrów Jercewo, Mostowica, Onofrówka w obwodzie archangielskim.18 .XI. 1941 zwolniony .12 .II. 1942 wstąpił do Armii gen. Andersa.

6. ppor. Ryszard Skowroński ps. "Lechita"

10 .II. 1940 roku aresztowany wraz z rodziną i zesłany w głąb Rosji w rejony obwodu archangielskiego (brak bliższych danych).

6 .IV.1942 roku wstąpił do Armii gen. Andersa.

7. mjr Wacław Kopisto ps. „Kra”

3.IV.1944 aresztowany w Łucku przez NKWD, skazany na karę śmierci, zamienioną na 10 lat łagrów. Wywieziony etapem do łagru pod Kaniowem, gdzie pracował przy rozbiórce Mostu na Dnieprze. Następnie przewieziony do Kotłasu – miasta w Rosji w obwodzie archangielskim w rejonie kotłaskim. Jest to port nad rzeką Dwiną, przy ujściu Wyczegdy. Major Kopisto przebywał tam do 1948 roku, pracując w fabryce mostów żelaznych. Znajduje się tam pomnik Eugeniusza Bodo. Istnieje Muzeum Wirtualne Gułag Kotłas.

Od stycznia 1949 r. w rejonie Tajszewa budował kolej w kierunku na Brack. Potem przez łagry w Wanino, położone naprzeciw Sachalinu, przewieziony został statkiem „Nogin” do Nagajewa koło Magadanu na Kołymie. Więziony w łagrze Berłag o zaostrozonym rygorze. Wydawał tam gazetkę „Głos z za drutów”. Do Polski wrócił w październiku 1955 roku.

8. por Ezechieli Łoś ps. „Ikwa”

Wraz z kapitanem Wacławem Pełką ps. „Wacław”, ppor. Walentym Parchimowiczem ps. „Waldan” i popr. Juliuszem Bobrownickim z Baonu Stołpeckiego aresztowany został przez NKWD 1.X.1944 roku i odstawiony do Riazania numer 178-454. 6.VII.1947 roku przeniesiony do łagru Bogorodskoje nr 437 pod Czerepowcem. Ok. 08.VIII.1947 roku próbował uciec. Szedł pieszo wzdłuż torów, po przepłynięciu rzeki Suda, wyruszył pociągiem do Leningradu, tam został pojmany i odstawiony do Czerepowca. 3.X.1947 przeniesiony został do łagru w Brześciu nr 284.

3 listopada 1947 r. przekazany w Brześciu władzom polskim.

9. kpt. Aleksander Piekarski ps. "Turkuć"

W sierpniu 1944 aresztowany przez NKWD w Hajnówce i wywieziony na przesłuchanie do więzienia w Białymstoku ,następnie do Wołkowyska. Przewieziony do łagru Diagilewo koło Riazania i Czerepowca koło Wołogdy. 4.XI.1947 powrócił do Kraju.

10.kpt.Stefan Przybylik ps."Gruch"

17.IX.1939 r. aresztowany przez Sowieców w majątku Konikówka, zbiegł.

17. X .1939 aresztowany przez sowiecką straż graniczną na stacji kolejowej Żeniec w Gorganach i osadzony w więzieniu w Stanisławowie , potem wywieziony przez Bałtę do Dniepropietrowska , następnie skierowany przez Archangielsk i Morze Białe do ujścia rzeki Peczory.

Chorował na pelagrę ,szkorbut i zapalenie opłucnej.

7.03.1942 r. wstąpił do Armii gen. Andersa.

11. por. Lech Rydzewski ps. „ Grom"

Aresztowany 1 .XII. 1943 przez NKWD w okolicach Drewna ,wywieziony do Moskwy ,na Łubiankę, a po 10 miesiącach pobytu w tym więzieniu i przesłuchań przewieziony do łagru w Riazaniu, następnie do łagru Czerepowiec koło Wołogdy.

Do Kraju powrócił 4.XI.1947.

12. kpt. Bronisław Konik ps." Sikora"

Aresztowany 29.XII.1939 r. przez NKWD w okolicach Sieniawy, więziony w Przemyśle ,potem wywieziony do Kirowogradu koło Odessy, następnie do Kandałakszy na półwyspie Kolskim. Po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej ewakuowany do Workuty. Po uwolnieniu od 4.X.1941 r. do 12.II.1942 r. pracował w kołchozie w Taszkencie.21.II 1942 r.

W Kermine wstąpił do PSZ.

Aresztowany po raz drugi przez NKWD 1.XII.1944 , 31 grudnia deportowany do Stalinogorska niedaleko Tuły, gdzie pracował niewolniczo w kopalni. Do Polski wrócił 20.IX.1945r.

13. kpt. Zbigniew Specylak ps. „Tur 2”

24.III.1940 roku jako żołnierz ZWZ aresztowany na punkcie kontaktowym przez NKWD, więziony we Lwowie ,następnie zesłany do łagru nad rzekę Onega, gdzie pracował przy budowie Kanału Białomorskiego. 16.III. 1942 zwolniony na mocy układu Sikorski - Majski.

16.IV.1942 wstąpił do PSZ w Guzar, został przydzielony do dywizjonu Artylerii w Ośrodku Organizacyjnym Armii jako adiutant dowódcy dyonu. 22 lipca kierowany do II dywizjonu 1 POC na stanowiska oficera zwiadowczego dyonu.

14.mjr Andrzej Rudolf Czaykowski ps. „Garda”.

11 lutego 1940 roku został jako łącznik ZWZ wysłany został z Wilna do Warszawy. 13 lutego w okolicach Oszmiany, po przekroczeniu granicy litewsko-sowieckiej został aresztowany przez Sowieców. Wywieziony został do Głębokiego , potem skierowany od obozów roboczych Kargopol położonych na południe od Archangielska. Zwolniony na podstawie układu Sikorski - Majski 15 X 1941 roku. Wstąpił do Armii gen Andersa.

O pobycie w łagrze w Obwodzie Archangielskim dowiadujemy się z relacji kpt. Bronisława Konika ps. „Sikora” (źródło: praca semestralna Piotr Dubaniewicz, Wydział Historii Uniwersytetu Warszawskiego, IV rok, Warszawa 1995):

„W Charkowie sformowano transport, który wyruszył na północ. Pociąg składał się z wagonów towarowych, w ciągu kilkunastu dni jazdy więźniowie nie otrzymywali prawie w ogóle jedzenia ani picia. Transport przez Kottas i Uchtę dotarł do Kandałakszy na półwyspie Kolskim. Obóz położony był u jego nasady, nad ujściem rzeki Niwy do Morza Białego. Łagier ten należał do systemu obozowego Siewieronikiel, więźniowie zajmowali się budową huty aluminium i fabryki samolotów oraz układaniem torów kolejowych i rozładunkiem statków w porcie. Klimat był bardzo ciężki, mrozy dochodziły do 50 stopni, widać było zorzę polarną „były białe noce i czarne dni”. W łagrze przebywało około 8 tysięcy Polaków, a po skończeniu wojny sowiecko-fińskiej przywieziono 12 tysięcy żołnierzy rosyjskich, którzy dostali się do niewoli fińskiej. Bronisław Konik po przybyciu do obozu zastał już owych Rosjan. Więźniowie mieszkali w dużych barakach. Komendantem obozu był major Fedorowicz. Racje żywnościowe więźniów zależały od wyrobienia przez nich normy w pracy, ale ogólnie wyżywienie było bardzo złe i w niewystarczającej ilości, a nie było możliwości zdobycia dodatkowego jedzenia.”Sikora” zatrudniony był przy budowie odlewni aluminium, kopał fundamenty. Dzień roboczy bez względu na porę roku trwał 10 godzin. Najgorszą porą roku była zima, kiedy obok mrozu, najgorszy był panujący ciągle mrok. Stosunki między Polakami a więzionymi żołnierzami sowieckimi były utrzymywane z pewnym dystansem, ale na ogół były dobre, nie prowadzono rozmów na tematy polityczne. Bronisław Konik przebywał w tym łagrze prawie rok, aż do wybuchu wojny niemiecko – sowieckiej.

W dniu 22 czerwca 1941 roku rano, nad obóz w Kandałakszy nadleciały niemieckie samoloty z Finlandii i zbombardowały cały plac budowy. Sowietów zwołali więc, na którym potępiono ostro zdradziecką napaść hitlerowskich Niemiec na ZSRR. Tego dnia więźniowie poszli do pracy. Następnego dnia Bronisław Konik został załadowany do pociągu i transport ruszył na Wschód.”

Archipelag Gułag - Zdjęcie wykonane w muzeum w Archangielsku

Przygotowanie Opracowania – dokumentacji fotograficznej (albumu) wraz z opisami (zawartością merytoryczną).

Dokumentację fotograficzną ze środków Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych wykonał prof. Krzysztof Heyke podczas wyjazdu do Archangielska i Obwodu Archangielskiego w lipcu 2018 roku. Odwiedził i udokumentował dostępne miejsca, w szczególności znajdujący się na wyspie Monastyr Sołowiecki. Monastyr ten był miejscem zsyłek katorżników już w czasie trwania Imperium Rosyjskiego. Władza sowiecka utworzyła tam SOŁN czyli Sołowiecki Obóz Specjalnego Przeznaczenia, który dał początek niezliczonej liczbie łagrów Gułagu. W szczytowym okresie przebywało tam blisko 100 000 więźniów. To tam po raz pierwszy wykorzystywano na masową skalę niewolniczą pracę więźniów.

Prof. Krzysztof Heyke udokumentował zarówno dostępne miejsca w Monastyrze, jak też zachowane szczątkowo miejsca pochówków więźniów łagrów (obecnie porasta tam las) oraz pozostałe relikty łagrów (buty, okowy). Obecnie miejsca te są bardzo trudno dostępne. W załączonym albumie znajdują się unikalne zdjęcia wykonane podczas tej podróży.

Monastyr Sołowiecki – miejsce piękne i groźne, budzące lęk z racji swojej historii

W 1990 roku mnisi powrócili do Monastru,

Wokół Monastynu toczy się dzisiaj normalne życie

Obecnie Monastyr jest odrestaurowany i pełni funkcje sakralne

Lasy wokół Archangielska pamiętają straszną historię łagrów

Lasy otaczające Archangielsk pełne są dawnych mogił.

Tu widoczne są próby zaznaczenia i ratowania mogiły, którą porastają już drzewa,

Bezimienna mogiła

Można też odnaleźć niezwykłą tablicą upamiętniającą zesłanych Polaków

Można odnaleźć również inne tablice jak ta z 1854 roku

Resztki łagru..

Szczątki ludzkie.?

łagiernicy

W okolicach Archangielska do dziś można znaleźć pozostałości po łagrach,

Jedną z pierwszych dużych budów stalinizmu był Kanał Białomorski. Przy budowie tego Kanału pracował Cichociemny mjr Franciszek Malik ps. „Poprun2”. Kanał był zamrznięty przez pół roku i nigdy nie odegrał istotnej roli w gospodarce ZSRR. Podczas jego budowy zmarło kilkadziesiąt tysięcy ludzi.

Prof. Krzysztof Heyke odwiedził m.in. : Archangielską Obwodową Bibliotekę Naukową im. Dobrolubowa, Bibliotekę Miejską im Łomonosowa, Uniwersytet Pomorski oraz Muzeum Krajoznawcze, a także szeroko pojęte okolice Archangielska. Spotkał się z historykiem prof. Michałem Suprunem z Północnego Arktycznego Uniwersytetu Federalnego, rosyjskim historykiem Jurym Borgockim, przedstawicielką Polonii Wiktorią Rechaczewą oraz innymi lokalnymi historykami i działaczami organizacji społecznych, którzy zastrzegli anonimowość. Odbił też spotkanie z księdzem proboszczem parafii rzymsko katolickiej w Archangielsku. Ksiądz proboszcz podkreślił zapotrzebowanie na posługę kapłańską zwłaszcza wśród osób z pokolenia doświadczonego przez łagry. Ponadto odbył spotkania z duchownymi prawosławnymi posługującymi w cerkwi. W wyniku tych spotkań, możliwe było zaplanowanie i podjęcie wyjazdu do Wysp Sołowieckich i miejsc pochówków łagierników, oraz miejsc związanych z łagrami, które zostały udokumentowane fotograficznie. Realizacja wyjazdów w teren jest w obecnej chwili bardzo utrudniona gdyż władze Obwodu Archangielskiego są powściągliwe w udzielaniu zgody na odwiedzanie miejsc związanych z historią łagrów. Pomocy w realizacji wyjazdów w teren udzielili prof. Krzysztofowi Heyke wolontariusze rosyjscy oraz z Polonii, poświęcając swój czas w dotarciu do nieoznakowanych i trudno dostępnych miejsc dla osób postronnych. Tylko osoby doskonale znające teren mogły odnaleźć i wskazać miejsca pochówku lub miejsca, gdzie są szczątki łagierników oraz tereny lub miejsca związane z gehenną pracy niewolniczej.

Podczas wyjazdu udało się wykonać unikalne zdjęcia dokumentalne miejsc pochówków , które zostaną zamieszczone w wirtualnym albumie z wyjazdu. Rozmówcy podkreślali obecność bolesnej historii tego regionu w świadomości mieszkańców, gdyż zdarzało się, że ich rodziny doświadczyły traumy łagrów. Osoby powściągliwe opowiadały o historii rodzin.

Bibliografia (wybrana)

1. Aleksander Sołżenicyn „Archipelag Gułag 1918-1956 ” Nowe Wydawnictwo Polskie, Warszawa 1999,
2. Anne Applebaum, „Gułag” Warszawa 2005.
3. „Czarna księga komunizmu: zbrodnie, terror, prześladowania”, opracowanie zbiorowe, Warszawa 1999.
4. "Drogi Cichociemnych". Bellona, Warszawa 2013.
5. Deportacje i przemieszczenia ludności polskiej w głąb ZSRR 1939-1945, pod red Tadeusza Walichnowskiego Warszawa PWN 1989
6. Indeks Polaków represjonowanych w ZSRR – Ośrodek KARTA (www.indeks.karta.org.pl).
7. Jędrzej Tucholski "Cichociemni". PAX, Warszawa 1985.
8. Jędrzej Tucholski "Spadochroniarze". PAX, Warszawa 1991.
9. Józef Garliński "Politycy i żołnierze", Londyn 1971.
10. KARTA numer 12/1994 „Na ziemi niczyjej”
11. KARTA numer 21/1997 „Rok 1920. Wypędzeni. Obraz systemu”.
12. Krzysztof A. Tochman "Słownik Biograficzny Cichociemnych" t. I-IV, Rzeszów 2000-2011
13. Krzysztof A. Tochman "Adam Boryczka. Z dziejów WiN-u t. I Zwierzyniec -Rzeszów 1999
14. Krzysztof A. Tochman "Major Wacław Kopisto. Cichociemny, oficer AK, Sybirak " Rzeszów 2010.
15. Krzysztof A. Tochman "Z ziemi obcej do Polski. Losy żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych na zachodzie, którzy powrócili do kraju po II wojnie światowej" Zwierzyniec- Rzeszów- Londyn 2006.
16. L.T. Tomaszewski „Wymarsz z Kanadłakszy”, cz. I ”Dziennik Polski” i „Dziennik Żołnierza” 1980 nr 78.
17. Lynne Taylor, „Polskie sieroty z Tengeru: od Syberii przez Afrykę do Kanady”, 1941-1949, Poznań 2010.
18. Przemysław Bystrzycki "Znak cichociemnych" Państwowy Instytut Wydawniczy ,Warszawa 1983.
19. S.B. Skowroński "Orzeł ujarzmiony" Wspomnienia cichociemnego z II wojny światowej, Zwierzyniec-Rzeszów 1998.
20. Stanisław Kalbarczyk „Wykaz łagrów sowieckich, miejsc przymusowej pracy obywateli polskich w latach 1939-1943 Część I”, Warszawa 1993,
21. Stanisław Ciesielski, Grzegorz Hryciuk, Aleksander Srebrakowski, „Masowe deportacje ludności w Związku Radzieckim”, Toruń 2003.
22. Stanisław Ciesielski, Wojciech Materski, Andrzej Paczkowski, „Represje sowieckie wobec Polaków i obywateli polskich”, Warszawa 2000.
23. Tadeusz Kochanowicz „ W Komi i gdzie indziej. Wspomnienia z pobytu w ZSRR (1939-1942)” Warszawa 1989.
24. Tomasz Strzembosz „Polscy Spadochroniarze. Pamiętnik żołnierzy”, Londyn 1949
25. Wacław Kopisto "Droga Cichociemnego do łagrów Kołymy", Warszawa 1990
26. Wiktoria Śliwowska, „Ucieczki z Sybiru”, Warszawa 2005.